

ČLOVEK (OSOBNOSŤ), KULTÚRA A MORÁLKA

Andrej Sirácky

Prístup k problému

Problémy kultúry a morálky, dobra a zla, spravodlivosti, slobody, svedomia, „odcudzenia“ atď. v procese civilizovanosti a zospolčnenia človeka nemožno riešiť bez hlbšej analýzy *podstaty ľudskej prirodzenosti*, jej „večnosti“ alebo *historicky a spoločensky podmienenej premenlivosti*.

Treba dať odpoveď na niekoľko základných otázok: či existuje *všeobecne a abstraktne* definovateľná *ľudská podstata* ako výsledok niekoľkotisícročného, ba státisícročného vývinu živočíšneho tvora? Či je človek (bez ohľadu na jeho spoločensko-historickú „tvár“) *osobitnou kvalitou* v dlhej reťazi živých tvorov, či je tvorom, ktorý v dávnych *prehistorických podmienkach* prerušil (relatívne) svoje spojenie s ostatnými živými bytosťami? Ide o to, či je toto „prerušenie“ z biologického hľadiska len relatívne, či napriek tomu, že si človek utváral svoju povahu (prirodzenosť) v priebehu dejín, natrvalo zostáva „zajatcom“ zákonov prírody a biológie? Alebo: *ako a do akej miery* sa mu podarí vymaniť sa z prírody?

Na tieto a podobné otázky možno odpovedať iba vtedy, keď budeme chápať človeka v *dialektickej jednote* biologicko-antropologickej „danosti“ a *konkrétnej realizácie* a sebarealizácie (v práci, praxi, skúsenosti, myslení, tvorbe, konaní). V tomto procese, v *danej historickej etape* spočíva a utvára sa dynamicky „tvár“ a obraz človeka. Podľa mojej mienky človek zostáva v *podstate* — pokiaľ máme na mysli jeho telesnú biologickú danosť — tvorom v širokom rámci *živočíšnej ríše*, ale celou svojou *aktivitou, tvorivou prácou a myslením* stále cieľavedomejšie prekonáva túto svoju „prirodzenosť“ a vytvára pre seba osobitný ľudský, spoločenský svet.

Dialektickomaterialistický prístup k problematike človeka vedie na jednej strane k *prekonaniu „antropologizmu“* a na druhej strane k *odstráneniu dlhodobej mystifikácie ľudského tvora na linii idealistickej* (náboženskej) a ústiacej do „existencie“ „odhmotnenej“, čisto „duchovnej“, „astrálnej“ bytosti. Táto mystifikácia dejín sa nekončí porážkou náboženstva a mystiky (nepochybne je to dlhý a dialektický proces). Do procesu mystifikácie patria aj „odcudzené“ formy idealistickej filozofie, ako sú existencializmus, fenomenológia, personalizmus a i. V nich je zrejماً tendencia *zachrániť princíp duchovnosti ako primárnej danosti objektívnej reality*. V týchto úsiliach sa v konečnom dôsledku chce zrušiť spojenie s „nízkym“ pôvodom človeka a nakoniec i jeho (ako aj sveta) materiál-na podstata.

Úvahy o problémoch človeka, o spoločnosti, o kultúre a morálke akoby sa v psychologických a idealistických koncepciách pohybovali *mimo dejín a mimo zákonov objektívnej reality*. Táto *krajná orientácia na subjekt*, na racionalitu

s iracionálnym podtextom vo svojich spoločenských dôsledkoch zapadá do obhajoby existujúcich vecí a spoločenských poriadkov. V úsilí zachovať „špecifikum“ človeka a kultúry ako samostatnej, od ničoho nezávislej existencie sa do interpretácie skutočnosti vzášajú nevedecké a nehistorické aspekty.

Podmienenosť ľudskej prirodzenosti

V marxizme-leninizme sa rozvíja koncepcia človeka, jeho zvláštného sveta, v ktorom kultúra a morálka na základe historických a existujúcich spoločenských vzťahov tvoria podstatnú danosť jeho ľudskej „špecifiky“. Táto koncepcia nevyučuje prijatie istých *stálych znakov* a činností človeka (v rámci fyzikálno-chemických, biologických a fyziologických procesov), ale poskytuje aj *možnosť* ich prispôsobovania, modifikácie a utvárania v podmienkach *historických a premenlivých sociálnych štruktúr*. V tomto zmysle aj K. Marx vo svojich raných dielach, ale aj v *Kapitáli* hovorí o ľudskej povahe (prirodzenosti) vo všeobecnosti. Táto všeobecnosť sa mení (modifikuje) v každej historickej epoche.

Z uvedených hľadísk, z historického aspektu sa dá usudzovať, že vo vývine a v procese „*poľudšťetnia*“ a *skultúrňovania človeka* s rozrastajúcou sa sférou morálky vznikala aj *ľudská prirodzenosť* ako prevažne *historicko-spoločenská kategória*. Človek postupne prekonával a prekonáva „zlé“ stránky svojej živočíšnej podstaty. Ako sme už zdôraznili, nejde o „absolútne“ prekonávanie, ale o *afirmáciu kultúrnych a etických princípov i noriem* v socioekonomickej závislosti, a nie o ich rozvoj a realizáciu na autonómnej, nezávislej, úplne „odmaterializovanej“ rovine. V základe tohto procesu spočívali *premenlivé spoločenské vzťahy*, v ktorých doterajšie spoločensko-ekonomické formácie v *hlavnej miere* determinovali „zlú“ ľudskú prirodzenosť.

Pri definovaní ľudskej prirodzenosti (aj pri genéze osobnosti človeka) je rozhodujúce *východisko* v komplexnej analýze spoločenských zmien, v štruktúre daného sociálneho systému, v ktorom *zmeny vo výrobných vzťahoch určujú všetky ostatné*. Zrejma je závislosť „spoločenského pohybu“ od materiálnej základne, od ekonomiky. Ide, pravda, o *závislosť dialektickú*, a nie jednostrannú. Na tejto základni sa deje aj pohyb na morálnej rovine i v celej nadstavbe a ideológii. So zmenami v základni a v celej nadstavbovej sfére súvisí aj *hodnotová orientácia človeka*. V nej sú zahrnuté aj ostatné činnosti človeka, jeho zásady i „každodennosť“, celý spôsob života, práca i voľný čas. (Neskôr poukážem na rôzne „úskalia“ rastu ľudskej osobnosti, siahajúce do morálnej sféry.)

Úloha výchovy, propagandy, ideológie

Popri sebarealizácii človeka, v súlade s pôsobením ekonomických, politických a sociálnych faktorov rastie aj úloha *výchovy, propagandy, ideológie*. Výchovný proces sa označuje nesprávne aj ako „manipulácia“ s ľuďmi („manipulácia“ je vlastne v každej interakcii). Fakticky však ide o „manipuláciu“ s ľuďmi

v takom sociálnom systéme, kde sa konanie jednotlivcov i skupín *vynucuje* proti ich *vôli, záujmom a presvedčeniu*. Často je to len „vzor“ a norma vynúteného správania.

Nový (socialistický) človek vyrastá v podmienkach, v ktorých *základné zmeny v socialistickej štruktúre* determinujú celý proces utvárania konkrétneho, triedne diferencovaného človeka. Aj etické konanie (i kategórie, princípy) sú v tesnej súvislosti s charakterom sociálneho systému, ktorý je *neprestajne dynamický*. Spoločnosť charakterizuje stály pohyb, produkcia a reprodukcia „vecí“ a hodnôt, stále stúpajúca úroveň tried, skupín, jednotlivcov, spoločenského vedomia a morálky. Spoločenský pokrok sa však neuskutočňuje na rovine čistého „moralizovania“, ale len v kontexte danej sociálnej štruktúry a kultúry ako integrovaného systému. Morálka ako ideológia je sociálny jav. Je súčasne produktom spoločenského vývinu, ale aj *aktívnym faktorom*, ktorý v konkrétnej historickej podobe slúži na upevňovanie daného spoločenského systému. Je aj súčasťou vládnuceho svetonázoru (náboženstva, liberalizmu, „voľnomyšlienkarstva“ alebo marxizmu-leninizmu).

Kultúra a etika, princípy a hodnoty

Kvôli poznaniu ďalších súvislostí treba si ujasniť aj *pojmem kultúry*. (Nevšímam si tu „typológiu“ kultúry, subkultúry, lokálne kultúry a pod.) Kultúra ako historicko-spoločenský jav vyjadruje *stupeň prekonávania prírody* a biologických „hraníc“ človeka. V kultúre sú zahrnuté „technologické procesy“ i *komplexná aktivita človeka vo vzťahu k prírode*. Kultúra je vo svojom vývine viazaná časom i priestorom. Existuje však *kontinuita kultúr a civilizácií*, aj keď historicky a geograficky prerušovaná; jej prvky a hodnoty sa zachovávajú prevažne vo výrobo-ekonomickej a technickej (i komunikačnej) sfére. V tomto procese vo vystupňovanej miere a so zreteľom na základnú diferenciaciu sociálnych systémov prvky vedy a techniky majú integrujúcu (kumulatívnu) funkciu. V časovej a priestorovej dimenzii sa kultúra neprenáša ako celok, a predovšetkým sa neprenášajú „bez zvyšku“ prvky morálky, výchovy, vzdelania a systému hodnôt. *Negatívne* tu pôsobia už zastaralé tradície a obmedenosti daných triednych a etnických štruktúr.

Aj etické kategórie, princípy a hodnoty sa pohybujú na tejto „*pozemskej*“ rovine. Pravda, etické princípy a kategórie možno podriaďiť *hodnotám vôbec*, avšak nie v idealistickom zmysle (Kant, Windelbandt, Rickert a mnohé „moderné“ filozofické smery). Existujú idey ako „pravzory vecí“, ako „nadčasové“ hodnoty. To sú obyčajne idey a hodnoty *abstrahované od dejín a spoločnosti* (napr. idea dobra ako najvyššia hodnota). Hodnoty súvisia síce so spoločnosťou a kultúrou, aj keď majú svoju osobitnú funkčnú sféru, nie sú však „autonómne“ v tom zmysle, že človek sa javí ako „absolútny“, od ničoho nezávislý tvorca hodnôt (v zmysle existencializmu, fenomenológie, personalizmu). *Hodnota nie je ani pragmatická, subjektivistická, utilitaristická kategória* (všetko, čo uspokojuje jednotlivca, jeho záujmy, ideály, „citový svet“, bez ohľadu na spoločenské

záujmy). Neexistuje však ani *nijaké hodnotenie bez ideológie*, ktoré všetko redukuje na „čistú empiriu“. Proti takýmto názorom stojí marxistická koncepcia: na určovanie vzťahu subjektu k morálnym (a iným) hodnotám je rozhodujúca existencia objektu, najmä *spoločenskej reality*, nezávislej od subjektu. Z tohto vzťahu vzniká aj hodnotenie ako konkrétny výraz triednych, skupinových pozícií. Na tomto základe sa utvára „mravný vzťah“ človeka k človeku, k práci, k svetu (ideologický a svetonázorový aspekt).

Hodnotenie — okrem uvedených objektívnych podmienok — nie je však ani čistým *racionálnym aktom*, pretože je limitované aj *emocionálne* (city, vášne, zvyklosti, tradície, predsudky a pod.). Marxistická „teória hodnôt“ („axiológia“) vždy znamená *vyjadrenie spoločenského (hodnotiaceho) vzťahu ku konkrétnemu človeku*. Tento vzťah nie je podľa Marxa vzťahom medzi vecami a pojmami (fetišizmus), ale je to *vzťah medzi ľuďmi*, v ich konaní, praxi, myslení a čínení. Príroda, predmety vonkajšieho sveta dostávajú hodnotu a zmysel vtedy, keď sú prispôbené ľudským potrebám (keď je spoločenský záujem prvoradý). Veci, javy a produkty získavajú svoju hodnotu (kvalitu) *v procese „spracúvania“ prírody*, v schopnosti preformovať prírodou dané objekty na „poľudštené“ objekty. To sa fakticky stáva vždy v danej historickej situácii a z aspektu sociálnych, triednych vzťahov.

Aj keď je pri hodnotení *racionálny moment dôležitý*, nemožno prijať tézu, že svet (a v ňom kultúra, morálka, hodnoty) nadobúda zmysel len existenciou subjektu. Subjektivizmus neberie do úvahy tisícročnú prax, skúsenosť ľudstva. A v tejto „*neučte*“ k histórii a v *jednostrannej* reprodukcii skutočnosti sa pri hodnotení zanedbáva ideologický, svetonázorový a politický aspekt. Marxizmus-leninizmus odmieta tézy neutrálnej, „nehodnotiacej vedy“ o tom, že pri hodnotovej orientácii nezáleží na charaktere danej sociálnej štruktúry, systému, triedy, skupiny.

Osobnosť človeka

Konkrétne historický prístup k problémom kultúry, morálky a k etickým hodnotám a hodnotám života vôbec neznamena, že v marxizme-leninizme sa nevenuje dostatočná pozornosť človeku, jednotlivcovi, otázke rozvoja všestrannej osobnosti človeka. Všetko, čo sme doteraz povedali, svedčí o tom, že *v centre záujmu marxizmu-leninizmu je človek*. Avšak nie človek abstraktný, nehistorický. Seberealizácia človeka v dejinách, rozvoj osobnosti sa uskutočňuje v zložitých spoločenských podmienkach a v programoch i akciách progresívnych politických hnutí. Osobnosť človeka je *dynamická štruktúra*, ktorá sa realizuje v dialektickej jednote cieľa, záujmov, ideálov, noriem, ideológie, svetonázoru, politiky a morálky. Len v podmienkach sociálneho systému, kde sa odstránilo vykorisťovanie človeka človekom a kde sa *zákonite* utvárajú objektívne podmienky pre rozvoj skutočnej, slobodnej, mravnej osobnosti, uskutočňuje sa „seberealizácia“ človeka. Široký priestor poskytuje *skracovanie pracovného času* a kultúrne i spoločensky pozitívne využívanie voľného času. Niet nijakej obavy z toho, že aj „prostý“

občan (tzv. „masový človek“) sa dostane do centra a prúdu civilizačných vymožeností.

Aj pokrok vedy a techniky sa v buržoáznej ideológii jednostranne využíva proti „masovosti“ kultúry a proti „dirigovanému“ rozvoju osobnosti človeka. Veľmi problematické sú „kritické“ hlasy buržoázných mysliteľov, že vedeckotechnická revolúcia a „masová kultúra“ zmenšujú sféru osobnej slobody, lebo vraj sloboda si vyžaduje samotu, dištanc, odlúčenie a „kontemplatívny život“. Dokazujú, že kolektivismus a socializmus znemožňujú rozvoj „aktívnych dynamických foriem seberealizácie“ a že jediným poľom, kde sa môže osobnosť rozvíjať, je umenie a literatúra (napr. H. Marcuse). Neobstojí ani tvrdenie, že blahobyť, dobro, vyššia životná úroveň je prekážkou rozvoja pozitívnych vlastností osobnosti. Naopak, keď sa vysoká životná úroveň spája s možnosťou kultúrnej sa „vyžiť“ (nemyslí sa pod tým jej lžiromantický „odvar“) a súčasne aj s primeraným svetonázorom, ako je to v socializme, rozvoj morálnej stránky osobnosti má široké možnosti.

Problém „odcudzenia“, problém dobra a zla

S problémom „voľného“ rozvoja osobnosti, s otázkou etiky, dobra i zla súvisí aj problém „odcudzenia“, o ktorom sa medzi marxistami a marxológmi vedú dlhé diskusie. Z hľadiska marxizmu-leninizmu len materiálne, ekonomicky a sociálne uzemnený „fakt odcudzenia“ vysvetľuje *premenlivosť i historickú podmienenosť* tohto javu, ako aj možnosť likvidácie *spoločenského zla* v hraniciach ľudského sveta. Otázkou zla, nespravodlivosti, krivdy, bezprávia, diskriminácie a s tým súvisiacich *všetkých negatívnych stránok historického vývinu* vysvetľuje marxizmus-leninizmus v súvislosti s *existenciou neludských, vykorisťovateľských podmienok* v daných sociálnych systémoch a štruktúrach (sociálno-ekonomických formáciách). Už sme zdôraznili, že otázku dobra a zla nemožno riešiť nezávisle od svetonázoru, ideológie a politiky. Z tohto hľadisko — aspektu „dobra a zla“ — nie sú rozhodujúce ani prostriedky, ktoré sa pritom používajú, ak sú *izolované od cieľa*, idey, programu progresívnych spoločensko-politických síl a hnutí. Metafyzické *alebo* — *alebo* nevyrieši problém súladu cieľov a prostriedkov. Len z hľadiska *charakteru sociálneho systému* možno nastoliť otázku cieľov, ideálov a násilia, používania prostriedkov, ktoré sú nevyhnutné pri realizácii *dobrych cieľov* spoločnosti. Problém „násilia“ a cieľov možno riešiť len v teórii marxizmu-leninizmu, kde sa *zložitost a rozpornost tohto spoločenského i mravného javu analyzuje dialekticky, historicky a sociálne diferencovane*. (Násilím je aj vojna a s ňou súvisiace brutálnosti, keď sú spojené s existenciou vykorisťovania, súkromného vlastníctva, kapitalizmu.) Osudnú úlohu v dejinách ľudstva hrá *vykorisťovanie, súkromné vlastníctvo, násilie, rôzne formy a druhy diskriminácie, zaostalé tradície, predsudky* a na tomto základe sa rozvíjajúce sebecké, brutálne, nemorálne, neludské vzťahy. Z hľadiska marxistickej dialektiky možno tieto „výplody“ nekultúrnosti a amorálnosti považovať za prechodné formy ľudskej existencie a ľudskej „prirodzenosti“.

Treba ešte dodať, že riešenie celého komplexu problémov dobra a zla nespočíva len v správnom logickom a filozofickom uvažovaní. Nespočíva ani v rozpitvaní „iracionálnych“ prvkov a zložiek psychiky. *Analýza sa musí presunúť z oblasti logickej a etickej do zložitej sféry spoločenskej a politickej praxe.* Len progresívna spoločenská perspektíva a v nej obsiahnutý prognostický prvok realizácie ideí v materiálnom svete vedie k riešeniu problému dobra a zla (vykorisťovania). Tieto myšlienky vyslovil už Marx a Engels v *Manifeste komunistickej strany* a potom v priebehu dlhých desaťročí sa postupne s veľkou námahou a s ťažkými obeťami uvádzali do života. Konkrétne sú „stelesnené“ a programované ako ciele a idey v historickom poslaní robotníckej triedy.

Integrácia a dezintegrácia v spoločnosti a myslení

V spoločenskom a myšlienkovom vývine vystupujú, prirodzene, aj mnohé ďalšie faktory. Nielen filozofické úvahy, uzemnené ekonomicky a sociologicky a potom *realizované v mohutných politických progresívnych hnutiach*, ženú vývin — po rôznych peripetiách — k „dejinnému rozuzleniu“. Sú tu mnohé ďalšie sily a faktory, ktoré môžu celý proces urýchliť, alebo spomaliť. Žijeme v čase, keď sa *neústupne, nezadržateľne na našej planéte uplatňuje integrácia v zložitých formách a na rôznych úrovniach*. Na jednej strane sú to integračné úsilia, spočívajúce v „uniformovaní“ pokrokov vedy a techniky, úzko spojené s rozvojom materiálnej základne. Mohutne sa prejavujú v racionalizácii výrobných procesov, v uniformovaní vonkajších foriem kultúry. Masovými komunikáciami prerážajú cez hranice kontinentov, sociálnych systémov a kultúr. Na druhej strane „častou“ tohto spoločenského vývinu sú aj *dezintegračné a diferencované dôsledky*, dané rozdielnosťou existujúcich spoločensko-politických systémov a kultúr (socializmus a kapitalizmus a tzv. „tretí svet“, zmietajúci sa medzi nimi).

Vedeckotechnická revolúcia a pokrok

Na uvedenej línii „stretávania“ rôznych alternatív skrýva sa *možnosť nebezpečenstva „nekontrolovaného“ rozvoja vedy a techniky*. Vedeckotechnická revolúcia nepôsobí len na „vlastnej“ rovine a nie je to ani línia priamočiareho pokroku so všetkými pozitívnymi dôsledkami. Existujú politické, sociálne a duchovné sily i hnutia, ktoré môžu vedu a techniku „osedlať“ a pod maskou „falošnej ideológie“ (iracionalita v stupňovaných formách rasovej, etnickej a náboženskej neznášanlivosti, prikrývajúcich sociálne rozpory) zabrzdiť pokojný vývin, lokálnymi vojnami a rôznymi formami hospodárskeho a vojenského nátlaku pripravovať aj „*veľké stretnutie*“ (atómová a raketová, tretia svetová vojna). Je do istej miery paradoxom, že v historickej etape humanistických perspektív a vysokej racionality nášho života existujú sily, ktoré — z triednych, sociálne zaostalých pozícií — živia a podporujú rozmach vášní a predsudkov, zakorenených v podstate v iracionalite, nehumanite a amorálnosti. Nejde v tomto prípade, prirodzene, len o sily, ktoré chcú (myšlienkový pohyb) vystupovať a

konat proti pokroku, proti morálke a humanite. Nejde len o vôľu, o subjektívne hodnotenie situácie. Príčina spočíva v objektívnej situácii, v *podmienkach daného sociálneho systému, ktorý sa zakladá na vykorisťovaní, na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov*. Z tejto pôdy a z tejto atmosféry vyrastajú potom ideológie a teórie, ktoré sú obhajobou daných, zaostalých a protisocialistických sociálno-politických systémov. Týmto spoločensko-politickým systémom slúžia ideológie a teórie, ktoré mystifikujú spoločenskú realitu a iracionalitou a rozduchovaním nízkych, zvieracích vášní chcú vývin „obrátiť späť“. Príklady na to neposkytuje iba beštialita a hrôzy druhej svetovej vony. Stačí sa pozrieť okolo seba, na lokálne vojny a ohniská rasovej, etnickej i náboženskej nenávisťi na rôznych častiach našej planéty.

Agresivita „živočíšnej podstaty človeka“

Pochopiteľne, možno mať výhrady k takto postavenému problému a k jeho riešeniu. Idealisti a „absolútni moralisti“ dokazujú, že zlo, egoizmus, nenávisť, závišť, krivda, „odcudzenie“ majú *hlboké korene* v nezmeniteľnej agresivite živočíšnej podstaty človeka. Preto riešenie celého problému hľadajú v „nadpozemskej“ sfére, v náboženstve a mystike. Pravda, agresivita „živočíšnej podstaty človeka“ nadobúda *strašné rozmery, znásobované dravosťou kapitalistického sociálneho systému a jeho technickou výzbrojou*. Dôvodí sa, ako sme už videli, že zlo a „odcudzenie“ spočíva v základoch ľudskej prirodzenosti a že sa „pokrokom“ — racionalizáciou a technizáciou života — ešte stupňuje. Technizácia života v kapitalistickom systéme poskytuje priestor pre beštialitu a bezhraničnú explóziu zvieracích vášní a pudov človeka, ktorý sa nevymanil z neľudských spoločenských vzťahov ako produktu celej *predhistórie a histórie vykorisťovateľských socioekonomických formácií*. Táto negatívna ľudská „prirodzenosť“ sa nedá odstrániť ani stupňujúcou sa kultúrnosťou a blahobytom súčasnej „priemyselnej spoločnosti“, ak sa v nej *neuskutočnia základné ekonomicko-sociálne premeny* (zrušenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov, plánovanie ekonomiky, odstránenie nezamestnanosti, zrušenie všetkých foriem diskriminácie a pod.). Bezstarostný život v blahobyte, v pohodlí a v nezmyselných formách „kultúrneho vyžívania sa“ vypestúva v človeku — v spomenutých spoločenských podmienkach — okrem nepochybne pozitívnych stránok (zvyšovanie životnej úrovne niektorých vrstiev, ohraničeného sociálneho zabezpečenia a zdravotnej starostlivosti a pod.) aj *negatívne črty*. Dokazuje sa (a opätovne sa *neprihliada na charakter sociálneho systému*), že rastúca rasová, nacionálna a náboženská nenávisť, uvoľnená sexualita, rast kriminality, alkoholizmus, prostitúcia, vzrast neuróz a psychických porúch, plytká „kultúrnosť“ a samoúčelná zábava, „hra s nudou“ a pod. je „nevyhnutným“ (!) sprievodným javom spoločenského vývinu. Nemožno poprieť, že podobné javy sa vyskytujú aj na „konvergentnej“ rovine, ale analýza týchto javov musí ísť *hlbšie*. Pri tejto analýze je rozhodujúce, ako opätovne zdôrazňujem, prihliadať na charakter sociálnych systémov, na platné normy a hodnoty.

Dôsledky vedeckotechnickej revolúcie, ako dokazujú mnohé paralelné výskumy, sú *diametrálne odlišné v oboch základných spoločensko-politických systémoch súčasnosti: v kapitalizme a socializme*. Pripúšťa sa, prirodzene, v dôsledku pôsobenia najmä masovokomunikačných prostriedkov a rastúcich stykov medzi štátmi a národmi aj *vzájomné ovplyvňovanie*. Avšak ostáva faktom, že socialistický systém svojou podstatou a celou sieťou sociálnych inštitúcií a morálnych „zábran“ odoláva tomuto tlaku. Treba jednoznačne zdôrazniť, že sociálna neistota a „presýtenosť“ životom, hlad po jeho znútornení, útek do samoty, pod ochranu skutočných alebo mystických autorít, idealizovaných, „nadprirodzených“ síl, strach pred technikou, pred dôsledkami racionalizácie a technizácie, automatizácie,¹ nestálosť a existenčná neistota, nezamestnanosť a obrovské rozdiely v životnej úrovni elity a nižších vrstiev a s tým súvisiace sociopatologické javy — všetko je *dôsledkom sociálno-politického systému (kapitalizmu), ktorý svojou podstatou a nevyriešením základných ekonomických a spoločenských problémov poskytuje široký priestor pre „zlo“, amorálnosť a diskriminácie rôzneho druhu*. Tento „sociologický fakt“ sa v rôznych teóriách a koncepciách rozpracováva do systémov a smerov, ktoré považujú „odcudzenie“, zlo, egoizmus, sklon k deštrukcii a pod. za „trvalé“ zložky ľudskej prirodzenosti. V podstate v týchto filozoficko-sociologicko-literárnych smeroch (existencializmus, fenomenológia, personalizmus, štrukturalizmus, dekadencia a pod.) sú obsiahnuté vo väčšej alebo menšej miere *iracionalita, pesimizmus, mystika, „absurdnosť“ života*. So všetkou rozhodnosťou treba odmietnuť — so zreteľom na triedne rozdvojený svet, na rozdielnu ekonómiu, sociálnu štruktúru, ideológiu, svetonázor, morálku — takéto *nedialektické a nediferencované* hodnotenie súčasnej „modernej“ civilizácie, kultúry a morálky. Na tejto skutočnosti nič nemení ani fakt, že v zápase dvoch tried i sociálne (aj duchovne a morálne) rozdelených svetov vyskytujú sa aj medzi progresívnymi silami isté rozpory a problémy, ktoré sťažujú riešenie dozretých otázok z hľadiska *budúcnosti ľudstva*. Súčasne znova pripomíname na okraj tejto problematiky človeka (osobnosti, kultúry a morálky), že problémy v celej spoločenskej, duchovnej sfére nemožno riešiť iba *hlbokými meditáciami* o ľudskej prirodzenosti (aj keby mali vysokú teoretickú úroveň), ale len „materializáciou ideí“, vytvorením adekvátnych politicko-organizačných foriem. *Jedine* ich prostredníctvom sa môže humanita a pozitívne dedičstvo utopií a nezrelých „historických fantázií“ realizovať a nadobudnúť trvalú formu života, v ktorom zavládne zákon, spravodlivosť, dobro, morálka pre všetkých ľudí tejto planéty, bez ohľadu na rasu, etnickú príslušnosť, náboženstvo, na triedne a sociálne rozdiely a na všetko, čo zanechali doterajšie vykoisťovateľské sociálno-ekonomické formácie.

¹ V dôsledku týchto javov i „teroru reklamy ako sociálneho javu“, i pre „manipuláciu“ s ľuďmi aj v socialistickej spoločnosti *môže vzniknúť* podobný problém. Propaganda reklamy, zábavy a kultúry má však v socializme inú spoločenskú funkciu: podnecuje iniciatívu, vecne informuje, mobilizuje tvorivé sily spoločnosti a neslúži úzkym, sebeckým a v podstate nespoločenským cieľom a záujmom.

Nebolo možné v stručnej úvahe do podrobností analyzovať zložitú problematiku človeka, jeho sociálneho sveta, kultúry i morálky. Bezpochyby v ďalšom vývine, aj vo vyspelej socialistickej spoločnosti a v začiatkoch komunistickej spoločnosti vzniknú mnohé problémy, ktoré dnes ešte nevidíme. A nemôžeme ich ani vidieť, aj keď sa snažíme extrapoláciou a akousi prognostickou prolegomenou *doviesť „veci“ (vývin) až na hraničnú čiaru dnešných našich vedomostí*. Na tejto ceste sa budú vyskytovať mnohé problémy aj alternatívy. Nemožno podceňovať ani sily, ktoré politicky organizované (majúc mohutné ekonomicko-finančné „zázemie“), inštitucionálne konzervatívne a ideologicky spiatocnícke budú sa usilovať brzdiť cestu vpred. Na tejto ceste dejinami im budú oporou *len ťažko prekonávané živočíšne vášne a pudy*. Socializácia bude narážať na prekážky, ktoré môžu ľudstvo i viackrát vrhnúť na pokraj skazy.

Avšak nech je akokoľvek mocná sila tradície (zlej, nepokrokovej), predsudkov i prežitkov, hoci sa reakčné hnutie a tendencie po utrpených porážkach znova a znova zregenerujú, nebudú môcť zastaviť vývin k lepšej, ľudskejšej spoločnosti. To nie sú úvahy na rovine fantázie a utópie, ale reálne prognózy, ktoré sú podopreté *skúsenosťou a poznatkami všetkých doterajších pokolení, dôkazmi, ktoré potvrdzuje spoločenský pokrok, rozvoj ekonomiky, techniky a vedy na každom kroku*. Nič na veci nezmení, že sa vyskytnú aj krízové stavy, kultúrne „zaostávanie“ a morálne defekty.

V spoločnosti, ktorá dosiahne *vrchol organizovanosti* a primeranej inštitucionalizácie života, človek, osobnosť sa dostane na výšku poslania svojej ľudskosti. Hlbiny, ktoré sa v jeho vnútri odkrývajú, budú „výšinami“ skutočných morálnych a humánnych kvalít, v ktorých sa osobnosť rozvíja *do dejinne (a možnosťami našej planéty) dostupných hraníc*. V skutočných osobnostiach komunistickej spoločnosti sa uskutočnia sny veľkých géniov všetkých čias a túžby nespočetných a nesmrteľných mäs ľudstva. Masy budú mať (a už aj majú) jasný cieľ pred sebou a zrealizujú ho na tejto zemi. Nijaká apokalypsa a nijaký „koniec sveta“ nezastaví pochodujúce masy na ich ceste ku komunizmu a skutočnému humanizmu.

ЧЕЛОВЕК (ЛИЧНОСТЬ), КУЛЬТУРА И МОРАЛЬ

Андрей Сирацки

«Естественную природу человека» может раскрыть лишь анализ, заключающийся в диалектическом единстве биологическо-антропологической «данности» и исторической конкретности реализации и самореализации человека в труде и в общественной практике. В основе формирования «естественной природы человека» лежат переменчивые общественные отношения, в которых предшествующие общественно-экономические формации (в том

числе капитализм) в главной степени детерминировали «злую» естественную природу человека.

Новый социалистический человек вырастает в условиях, в которых основные изменения в социальной структуре (ликвидация частной собственности на средства производства) определяют и формируют человеческую сущность как всесторонне развитую личность. Лишь в социальной системе, где была уничтожена эксплуатация человека человеком и где закономерно создаются объективные условия для развития подлинно свободной, нравственной личности, осуществляется самореализация человека.

Автор уделяет большое внимание разбору феномена культуры, этических категорий и принципов, а также марксистско-ленинской теории ценностей. Он подчеркивает, что решение всего комплекса проблем добра и зла, справедливости и личной ответственности, «отчуждения» и исторической «верификации» ценностей заключается не только в правильности логических высказываний, а также не в экономическом и социологическом «заземлении» проблемы и даже не в кропотливом разборе «иррациональных» элементов и составных частей психики. Из области логической и этической анализ непременно следует перенести в сложную сферу общественной и политической практики.

В связи с проблематикой культуры и морали автор уделяет внимание вопросу научно-технической революции и ее последствиям для развития общества и мышления. Социальная неуверенность, «пресыщенность» жизнью, уход в одиночество, под защиту подлинных или мифических авторитетов, страх перед «технизацией» жизни — это следствие капиталистической социальной системы, которая своей сущностью и вследствие нерешения основных экономических и общественных проблем предоставляет широкий простор для «зла», аморальности и различных видов дискриминации.

Прогрессивная перспектива и содержащийся в ней прогностический элемент реализации идей в материальном мире характеризуют социалистическую социальную систему. Проблемы человека (общества, культуры, морали, добра и зла, всестороннего развития личности) могут быть решены лишь путем «материализации прогрессивных идей» и создания адекватных политико-организационных форм, лишь посредством которых могут быть реализованы гуманность и позитивное наследство утопий и незрелых «исторических фантазий». Это будет представлять постоянную форму жизни, в которой водворится закон, справедливость, добро, мораль для всех людей нашей планеты — независимо от расы, этнической принадлежности, вероисповедания, классовых и социальных различий и всего того, что оставили по себе предшествующие эксплуататорские социально-экономические формации.

MAN (PERSONALITY), CULTURE AND MORALE

Andrej Sirácky

„The substance of human nature“ can be revealed only by an analysis consisting in the dialectical unity of the biological-anthropological „given fact“ and in the historical concreteness of realization a self-realization of man in work and in social practice. In the basis of forming „human nature“ there are the changing social-economic formations (including capitalism) mainly determined the „bad“ human nature.

The new socialist man grows up in the conditions in which the basic changes in the social structure (the abolition of private ownership of means of production) determine and form the human substance as a manysidedly developed personality. Only in a so-

cial system in which exploitation of man by man has been removed and where *objective conditions are regularly formed* for the development of a real, free, moral personality — a self-realization of man is materialized.

A great attention is paid to the analysis of the phenomenon of *culture, to ethical categories and to principles, as well as to the marxist-leninist "theory of values"*. The author emphasizes that the solution of the whole complex of problems of good and evil, of justice and personal responsibility, of "alienation" and historical "verification" of values does not consist only in the correctness of logical statements, neither in the economical and sociological "grounding" of the problem, nor even in a dissection of "irrational" elements and components of psyche. The analysis must inevitably be transferred from the logical and ethical sphere to that of *complex social and political practice*.

In connection with the problems of culture and morale the author handles the question of *the scientific-technological revolution* and its consequences for the development of society and thinking. Social uncertainty, "oversaturation" of life, an escape into solitude, under the shelter of real or mythical authorities, a fear of "technologization" of life — these are *the results of the capitalist social system*, which, by its substance and by not solving the basic economic and social problems, yields a broad space to "evil", immorality and discriminations of various kind.

The progressive prospect and in it contained prognostic element of realization of ideas in the material world characterizes the socialist social system. The problems of man (society, culture, morale, good and evil, and the advancement of a manysided personality) can be solved only by "materialization of progressive ideas" and by creation of adequate political-organizational forms through which *only humanity and the positive heritage of utopias and immature "historical phantasies"* can be materialized. This will represent *a permanent form of life*, in which there will reign law, justice, good, morale for all people of this planet — regardless of race, ethnical appurtenance, religion, class- and social differences and all what the hitherto social-economic formations of exploitation have left behind.